

érdekes összehasonlításokat nyújthattak volna az Oszmán–török sajátosságokra vonatkozó kitekintések. Végezetül megjegyzendő (de nem felróható) lehet még a kötet egynyelvűsége: a kiadvány főleg a magyar (vagy magyar nyelven tudó) olvasóközönség számára íródott, angol nyelvű fordítással csupán Turcsányi Károly zárszava (354. o.) rendelkezik. Az érdeklődő nemzetközi (had)történész olvasóközönség számára érdemes lett volna a fejezeteket angol nyelvű rezümékkel is ellátni.

Összegzésképpen elmondható, hogy a könyv a kora újkorral és az újkorral foglalkozó történelemtudomány, illetve hadtudomány értékes, gazdagon adatolt szintetizáló kötete, mely joggal válhat a jövőben az egyetemi oktatás hasznos segédletévé is.

Polgár Balázs

HERMANN RÓBERT

REFORMKOR, FORRADALOM, SZABADSÁGHARC

(‘48as Könyvtár. Line Design, Budapest, 2016. 307 o. ISBN 978-615-80101-5-3)

Nemrég jelent meg a 2015-ben indult ’48as Könyvtár című sorozat újabb, immáron harmadik kiadványa. A korszak „bővebb”, 1845–1849 közti történetét felölelő tanulmánykötet Hermann Róbertnek, a XIX. századi magyar történelem elismert kutatójának az 1993–2012 között megjelent válogatott tanulmányait tartalmazza. Ahogy a kötet felépítését részletező bevezetőben maga a szerző is megjegyzi, ezek a korábban már jobbra különböző folyóiratokban megjelent, azóta a legújabb kutatási eredményekkel „frissített” írások számos érdekességet tartogatnak még az eseményeket jobban ismerő olvasóknak is; éppen ez indokolta összegyűjtésüket és önálló kötetben való ismételt közreadásukat.

Az első, *A reformkor történetéből* címet viselő fejezet három kisebb tanulmányt tartalmaz. Az első gróf Andrássy Gyula, a liberális főrendi ellenzék tagja, későbbi miniszterelnök, illetve gróf Desseffy Emil, a bécsi udvart támogató, „újkonzervatív” irányzat kiemelkedő személyisége közti „politiko–pornografikus” verses üzenetváltást dolgozta fel. Az 1847–1848-as utolsó rendi országgyűlés 1848. január–februári időszakában ugyanis a Konzervatív Párt az udvarral összefogva igyekezett háttérbe szorítani a magyar liberális ellenzékét; ennek apropóján született Andrássy verse, valamint Desseffy erre írott válasza. A „költemény” pedig azt is bizonyítja, hogy a kor politizáló főrendjei nemcsak a nagy ívű, korszakos beszédek tartásában voltak „otthon”, hanem egy kis „trágárságot” se mentek a szomszédba... A második írás az *Ellenőr* című ellenzéki zsebkönyv megszületésével foglalkozik. A Konzervatív Párt 1846-os megalakulása után a liberális ellenzéknek is párttá kellett alakulnia, és meg kellett határoznia programját. Ezzel párhuzamosan felmerült, hogy a program népszerűsítésére, illetve a konzervatív vádak cáfolására egy irodalmi–politikai zsebkönyvet is ki kellene adni. Hermann Róbert e zsebkönyv megszületésének, tartalmának és szerzőinek a részletes vizsgálatával mutatja be a kötet történetét, és azt, hogy végül miért nem gyakorolt a közvéleményre olyan hatást, amelyet pedig alkotói szántak neki. A harmadik tanulmány az ellenzék 1843–1844-es országgyűlésen feltűnt új csillagának, Szemere Bertalan (későbbi belügyminiszter, majd miniszterelnök) 1845. január 9-én Borsod vármegye rendkívüli közgyűlésén elmondott követje-

lentési beszédét, illetve annak megjelent változatát, valamint a cs. kir. szervek nyomozását elemzi. E tanulmányból nemcsak az ellenzéki kiadványok korabeli megjelentetésének nehézségeit ismerhetjük meg, hanem a cs. kir. Helytartótanács királyi könyvbíráló hivatalának eljárásait is, amely jobb ügyhöz méltó alaposággal és szívóssággal „vadászott” az ellenzéki kiadványokra és nyomdákra, noha a fenti esetben végül nem ért célt.

A második fejezet a forradalom és szabadságharc katonai és politikai kérdéseit taglaló munkák gyűjteménye. Az első a hadsereg és politika 1848–1849-es viszonyát dolgozza fel. Ebben Hermann Róbert több kérdéskört (az áprilisi törvények és a hadsereg, kié a hadsereg, a fővezéri kérdés, a katonai hatalomátvétel lehetősége, a hadsereg és a nemzetiségi kérdés) boncolgat, és végül összegzésében megállapítja, hogy az 1990 előtti vélekedésekkel szemben a magyar szabadságharcban a hadsereg politikai szerepvállalása nem haladta meg azt a mértéket, amely egy polgári forradalomban még normálisnak tekinthető. A második cikk a magyar szabadságharc katonai eseményeit elemzi az erőviszonyok változásának tükrében. Ebben a szerző előbb a bécsi udvar és a magyar kormány közötti szakadást előidéző közjogi kérdésektől a katonaföldrajzi viszonyokon át a korabeli cs. kir. hadsereg, és az ebből kialakuló magyar haderő szervezetét elemzi. Ezt követi az önvédelmi, majd 1849. április közepétől a függetlenségi háború eseményeinek kronológikus áttekintése, melynek végén Hermann Róbert leszögezi, hogy a harcok 1848. nyár eleji kitörése után a magyar haderő fejlesztése egészen 1849 nyaráig lépést tudott tartani az egyre növekvő fenyegetésekkel. Így megállapítható, hogy 1849 nyarán a cs. kir. haderő egyedül, a cári intervenciós csapatok segítsége nélkül képtelen lett volna legyűrni a magyar hadsereget. A záró tanulmány Nagymajtény és Világos (Szőlős) párhuzamait és különbségeit veti össze. Az írás „felmelegítésére” manapság annál is inkább szükség van, mivel például egyes irodalmi körökben máig felbukkan a „diadalmas” nagymajtényi és a „szégyenletes” világosi fegyverletétel (és tágabb értelemben a Rákóczi-szabadságharc 8, valamint a 1848–1849-es szabadságharc alig 1,5 éve) közötti hamis különbségtétel. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a fenti minősítés a két szabadságharc története és lezárása összevetésében méltánytalan. Míg ugyanis a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) alatt a spanyol örökösödési háború (1701–1714) kötötte le a cs. kir. haderő zömét, és ennek ellenére a nagyobb összecsapásokban rendszerint az osztrák csapatok győzedelmeskedtek a számszerű túlerőben lévő irreguláris kuruc erőkön, addig 1848–1849-ben sikerült olyan reguláris magyar haderőt létrehozni, amely létszámhátrányban is felvette a versenyt az élvonalbeli cs. kir. hadsereggel. Éppen ez vezetett oda, hogy 1711-el ellentétben 1849-ben nagyarányú külső (orosz) katonai segítségre is szüksége volt a Habsburg-háznak a harcok befejezéséhez. Ám míg 1711-ben a bécsi udvarban létezett egy olyan csoport, amelyik a birodalom ereje és egysége érdekében hajlandó volt elismerni a rendi Magyarország jogait (és ehhez gróf Pálffy János személyében megtalálta a megfelelő cs. fővezért is), addig 1849-ben ilyen szándék nem volt. Így a valós erőviszonyok diktálta kiegyezéshez a XIX. század második felében jó két évtized és két nagy osztrák háborús vereség kellett.

A harmadik fejezet a szabadságharc katonáinak állít emléket. Elsőként az 1848–1849-es szabadságharc két legjobb hadvezérének, Józef Bemnek és Görgei Artúrnak a tevékenysége kerül összevetésre. Hermann Róbert a két tábornok pályafutásának, Kossuth Lajossal, a szabadságharc politikai vezetőjével való kapcsolatuk, fővezéri tevékenységük és katonai eredményességük összehasonlításának végén megállapítja, hogy a korábbi értékelésekkel szemben a két tábornok működése között több hasonlóság is felfedez-

hető. Ugyanakkor Bem tapasztaltabb, kockázatvállalóbb volt, mint Görgei; míg a magyar tábornok szervezettebb hadsereggel, csak az észszerűség határáig kockáztatva háborúzott, és (a korábbi vélemények ellenére) a politikával, a politikusokkal is általában jobb volt a kapcsolata, mint lengyel kollégájának. A második cikk már egyenesen Görgei Artúrt mint hadvezért veszi górcső alá. A szerző előbb felsorolja, hogy a kor elvárásai szerint milyen tulajdonságokkal kellett rendelkeznie egy jó hadvezérnek, majd a tábornok 1848–1849-es katonai pályafutását tekinti át. Végül megjegyzi, hogy bár Görgei a szabadságharc során követett el hibákat, ám hadvezéri fejlődése töretlen volt; így 1849 nyarán már arra is képesek bizonyult, hogy egyes időszakokban kisebb hadseregével az elleneséges fővezérek nagyobb haderejére is rákényszerítse az akaratát. A harmadik munka a közkatonák lázadásával, azaz a Lenkey János kapitány vezette cs. kir. 6. (Württemberg) huszárezred ezredesi 2. századának a Petőfi Sándor által is megénekelt 1848. májusi szökésével foglalkozik. A szerző az eddig egyáltalán nem használt cs. kir. hadbíróági vizsgálat iratanyagára támaszkodva részletesen elemzi a történeteket, és megállapítja, hogy a nevezetes szökés szinte kizárólag a közhuszárok akaratából és tervei szerint ment végbe. A fejezetet záró tanulmány a szabadságharc jobbára elfeledett huszártábornokának, Répásy Mihály vezérőrnagynak a pályafutását és a szabadságharc végén végbement első temetését ismerteti.

A negyedik fejezet címe *Az apróságok 1848–1849-ből*, de akár lehetne „A szabadságharc katonái alulnézetből” is. Itt ugyanis a honvédsereg nem, vagy alig ismert tisztjeinek és katonáinak 1848–1849-es „viselt dolgaival” ismerkedhetünk meg behatóbban. Az első tanulmány a feldunai, később VII. hadtest 1849. február–április közötti hadbíróági és fegyelmi ügyeiből nyújt át egy csokorra valót. Olvashatunk itt egy huszártiszt „gyöngéd becsületérzetéről”, sikkasztási ügybe keveredő tüzérszázadosról, alakulatukat engedély nélkül elhagyó tisztokról, ezredparancsnoki kinevezések ütközéséről, önmagát szabadságoló zászlóaljparancsnokról, önbíráskodó nemzetőr hadnagyról és még számos érdekes esetről. A második tanulmány az 1849. február 26–27-i kápolnai csata első napjának egyik vitatott eseményéről, Glaczk Aladár százados, a 2. tizenkét fontos félüteg parancsnoka magyar huszárok általi összevagdolásáról szól. Hermann Róbert minden elérhető forrást felvonultatva elemzi a történeteket, és végül megjegyzi, hogy az ügyben inkább az ütege élén kiváló teljesítményt nyújtó századosnak, mint az összevágását állítólagos engedetlensége miatt megparancsoló hadosztályparancsnoknak, Máriássy János alezredesnek volt igaza. Ugyanakkor az elhúzódo ügyben a százados nem kapott elégtételt, mivel a tavaszi hadjárat és Buda bevétele során magát kitüntető parancsnokot végül nem büntették meg. (Megjegyzendő, hogy így viszont Máriássy könnyelmű hazardírozási hajlama a nehézlövegekkel kapcsolatban megmaradt; ez pedig 1849. június 16-án Sempténél 4 tizenkét fontos ágyújába került a magyar hadseregnek...) A fejezetet záró rész egy kiváló katonának számító, ám boros fővel „magamutogatási hajlamát” éppen Tiszafüreden egy magánházban kiélő honvédszázados „hányattatásait” meséli el. A történet iskolapélda a 48-as visszaemlékezésekben sűrűn előforduló „hadügyminisztériumi slendriánra”, mivel a korabeli HM többszöri irat- és levélváltás után egészen a szabadságharc végéig nem tudta kinyomozni és megnyugtatóan lezárni ezt az egyébként 1849. március 31-én megtörtént esetet.

A záró, ötödik fejezet a szabadságharc történetének egyes kérdőjeleivel foglalkozik. Az első írásban a szerző egy ismert legenda: a kápolnai vereség és az olmtúzi oktro-

jált alkotmány összefüggésének a nyomába ered. Hermann Róbert mind a két fél korabeli forrásai elemezve végül meggyőzően bizonyítja, hogy az olmützi alkotmány kiadásának nincs köze a kápolnai csatához, sokkal inkább az Olmützben működő birodalmi parlament tevékenységéhez köthető. Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy pedig egyáltalán nem értékelte döntőnek a kápolnai csatát, így a magyar tankönyvekbe is bekerülő, „lázado csordákat” emlegető jelentése sem létezik; ez csupán a honvédseregben szolgáló, színes emlékezetű Teofil Lapiński százados koholmánya, ami az ő emlékirataiból került át a magyar történeti köztudatba. A második tanulmány Molnár Ferdinánd honvéd alezredes memorandumainak keletkezését vizsgálja. A sokáig a hadseregben belüli „békepárti” befolyás alapdokumentumainak tartott iratok kapcsán a szerző előbb a trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat hatásait vizsgálja a honvédseregben belül, és a korabeli dokumentumok, illetve a visszaemlékezések alapján megállapítja, hogy érdemi ellenállás azokkal szemben 1849 áprilisában nem is volt. A később hangoztatott ellenvéleményeket a megtorlást túlélők zömmel utóbb konstruálták, ahogy Molnár alezredes is a fent említett két iratot, amelyeket (mivel a rabságban a cs. kir. szervek által többek között ő is meg volt bízva a honvédseregtől zsákmányolt iratanyag rendezésével) valószínűleg saját sorsát javítandó utólag csúsztatott az iratok közé. A záró tanulmány a mindmáig „divatos” Petőfi-problémát, vagyis a költő segesvári eleste, illetve sírhelye utáni kutatás lehetőségeit elemzi. Ennek felvezetéseként a szerző előbb röviden összefoglalja az 1849. július 31-i segesvár–fehéregyházi ütközet eseményeit, illetve a költő eleste utáni kutatás eddigi eredményeit. Ezután több állítólagos szemtanúi beszámolót, illetve felvetést (Heydte cs. kir. őrnagy vallomása, Petőfi segédtszti tevékenysége, Anton Kurz őrnagy halála, a Kurka-vallomás, Petőfi Ignác főhadnagy esete, Teleki Sándor emlékei, Petőfi nagyszobeni halála) vizsgálva megállapítja, hogy azokban több a bizonytalanság, mint a realitás; így jelenleg (újabb hiteles források felbukkanásáig) aligha lehet előrébb jutni a kérdésben.

A jó minőségű, grafikákkal és eddig meg nem jelent okmányokat tartalmazó mellékletekkel ellátott kiadványt bibliográfiának beillő rövidítésjegyzék, a tanulmányok első megjelenési helyét összefoglaló felsorolás, valamint név-, helynév-, és tárgymutató zárja.

A kötetben az alábbi kisebb betű-, és nyomdahibák, kisebb elírások fordulnak elő. A 37. lábjegyzet eleje szemlátomást hiányzik (27. o.). A 119. lábjegyzetben említett Széchenyi-levél valószínűleg 1847-ben és nem 1848-ban kelt (40. o.). A magyar röppentyűgyártás a saját kísérletek és nem a zsákmányolt cs. kir. eszközök alapján indult meg 1849. januárjában (81. o.). A 103. oldalon „Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány...” kezdetű mondatból hiányzik az „elnöke” szó. A 14. lábjegyzetben van egy dupla levéltári hivatkozás (149. o.). A 153. oldal alján a „101 óraker” helyesen „10 ¼ óraker”. A cs. kir. 37. sorgyalozegred ezredtulajdonosa 1846-tól Mihály főherceg volt (197. o.). A 200. oldal alján „az igazságügyi osztály” másodikban inkább „elnöki osztály”. A 246. oldal alján lévő mondatból hiányzik a „követő” szó. A dési ütközet 1848. november 24-én és nem 25-én volt (262. o.). Végül a 31. honvédzászlóalj 6. százada természetesen 1849 és nem 1848 márciusától állomásozott Torda környékén (263. o.).

A fentiekől függetlenül a recenzens csak ajánlani tudja ezt a kiváló kötetet mindenkinek, aki érdeklődik a „nagy év” kiemelkedő fontosságú eseményei, személyei és rejtélyei, vagy csak mindennapjai és „kisemberei” iránt.

Kemény Krisztián